

s americkou orientáciou na „slobodný“ rozvoj mladej generácie, ktorý hrozí negatívnymi dôsledkami.

Štúdia amerického psychológa približuje čitateľom mnoho pozitívnych postrehov z praxe socializácie v ZSSR. Predstavuje i zaujímavý materiál pre psychológov, sociológov a pedagógov a svedčí o významnej úlohe sociálnej vedy pri riešení aktuálnych otázok výchovy mladého pokolenia. Je možné oceniť najmä využitie veľkého množstva sociologických a sociálno-psychologických výskumov, dokreslujúcich na konkrétnom materiáli niektoré aspekty socializačnej problematiky.

Autor sa pri všetkých kladoch nevyvaroval nepresností, zjednodušujúcich úsudkov v súvislosti s hodnotením niektorých stránok sovietskeho pedagogického modelu. Nepochopil podstatu amerického a sovietskeho výchovného procesu, z ktorých každý vedie k iným, protikladným spoločenským postojom, v USA k individualizmu a v ZSSR ku kolektivismu.

Napriek uvedeným nedostatkom je možno recenzovanú prácu Urieho Bronfenbrennera doporičiť širokému okruhu záujemcov o problematiku socializácie, o otázky výchovy detí a mládeže.

Ján Mišovič

Colin Ward: *The Child in the City* (Dítě ve velkoměstě)

London, The Architectural Press 1978, 221 s.

Urbanistická problematika stále silnejšie priťahuje pozornosť spoločenskovedných disciplín, ako sociologie, psychologie, pedagogiky a ďalších. Je to dáno tým, že urbanistické problémy nelze řešit bez přihlídnutí k jejich sociálním předpokladům a důsledkům, a že současně město, jako určitá forma prostředí, v němž člověk žije, v němž se vyvíjí a realizuje, je podstatnou determinantou sociálních procesů. Práce britského autora Colina Warda *Dítě ve velkoměstě* je téměř exemplární ukázkou průniku společenskovední a urbanistické problematiky; je proto poněkud obtížné takovýto syntetizující přístup zařadit z hlediska tradičního členění vědních disciplín.

Colin Ward si klade otázky, jaké jsou vztahy mezi dítětem a velkoměstem, do jaké míry a v jaké smyslu se tyto vztahy v současném velkoměstě dostávají do krize, a konečně jakým směrem by bylo možné je upravit, aby přinášely větší užitek dítěti i městu samotnému. Příklady, na nichž autor rozvíjí své myšlenky, jsou vybrány především z velkoměst britských a severoamerických, ojediněle se však dotýkají i dalších zemí, včetně socialistických.

Vymezení základních termínů, jichž práce používá, je velmi stručné, jeho smyslem je pouze určit vlastní pole zkoumání, nikoli podat exaktní definice. Kniha se zabývá věkovou skupinou dětí od pěti do šestnácti let, což je doba povinné školní docházky ve Velké Británii; velkoměsto je určeno pouze odkazem na jisté vžitě povědomí, které je odlišuje od pouhého města, přičemž přesná hranice je vždy relativní. S autorovou nechutí k terminologickým sporům koresponduje i jeho metodologický přístup, který nevychází z výzkumu reprezentativních vzorků ani ze statistických srovnání, není však také teoretickou konstrukcí, ale klade důraz zejména na větění do reálných praktických problémů. Musí se opírat o hlubokou životní zkušenost (a tu Colin Ward — jako pracovník londýnského úřadu městského a regionálního plánování, zabývající se problematikou výchovy — bezesporu má), o pozorování, ale může být zprostředkován i citlivým seismografem krásné literatury.

Je třeba říci, že základním cílem Wardovy práce není vybudování systematické teorie vztahů dítěte a velkoměsta, ale soustředění pozornosti k hlavním krizovým problémům, na něž nejmladší populace britských a amerických velkoměst naráží. Její kriticismus je podtržen autorovým přesvědčením, že jsou to zejména ekonomicky nejslabší vrstvy rodin nezaměstnaných, imigrantů či rodin neúplných, v nichž má narušení vztahů dítěte a městského prostředí nejnepríznivější dopad.

Přes tuto silnou zaujatost aktuálními praktickými problémy západních velkoměst obsahuje recenzovaná práce řadu čistě teoretických poznatků, které osvětlují širší rámec vztahu dítěte a velkoměsta. Jim je zasvěcena zejména 1. část knihy nazvaná *Domov ve velkoměstě*, zkoumající základní situovanost dítěte ve velkoměstě a její historickou proměnu. 2. část — *Využívání velkoměsta* — se zabývá aktivitami, jimiž dítě vstupuje do kontaktu s urbánním prostředím, s jeho možnostmi i překážkami. 3. část — *Moudrost velkoměsta* — se soustřeďuje na edukační možnosti ve velkoměstě.

V 1. části — *Domov ve velkoměstě* — autor vychází z paradoxního zjištění: Ve vzpomínkách dnešních dospělých i v mnoha příkladech z autobiografické literatury se velkoměsto minulosti

jeví jako ztracený ráj, přestože objektivně poskytovalo chudší hmotné podmínky pro život dítěte než dnes. V čem tkví tedy ona ztráta kvality, kterou v současnosti pociťujeme? Pokud se týče dětí z nejhudších vrstev, vidí Ward její kořeny v pozměněné sociálně ekonomické situaci těchto rodin. Rozlišuje fenomén bídy živé aspiracími, který nalézá v životě dělnické třídy velkoměsta minulosti (ale též v životě dnešních chatrčových předměstí v rozvojových zemích), a fenomén chudoby beznaděje, jímž charakterizuje situaci v centrech britských a amerických velkoměst a v čtvrtích sociální výstavby, z nichž se po vystěhování ekonomicky úspěšnějších rodin do příznivějších oblastí města stala ghettova signace. Měřeno mírou životních očekávání, ukazuje se dnešní bída tíživější než dříve. Zatímco dítě bylo v období rozmachu industrializace vykořisťováno v pracovním procesu (jenž mu však též dopřával jistý pocit důležitosti a motivaci jako spoluzivitele rodiny), je problém dnešních dětí z nejhudších vrstev opačný: Nevidí žádnou cestu, jak vlastní aktivitou v přítomnosti či v budoucnu změnit situaci svou či své rodiny. Město již není vnímáno jako možný zdroj a prostředek rozvoje člověka. Nechuť ke vzdělání a kriminalita jsou dva krajní případy škály důsledků tohoto stavu.

Druhým podstatným momentem v proměně vztahů dítěte a velkoměsta, jenž se již dotýká dětí všech sociálních vrstev, je nová fyzická podoba dnešního velkoměsta a změny v jeho provozu, způsobu fungování. Tato proměna se nejmarkantněji projevila zánikem ulice: jednak fakticky vylouením ulice v moderních urbanistických formách zástavby, jednak v tom smyslu, že vzrůstající doprava popřela funkci ulice jako sociálního prostoru. Přitom tradiční městská ulice před rozmachem automobilismu byla nejen místem dětských her, ale i místem živého a názorného kontaktu se světem dospělých, s mnoha aktivitami, mj. i pracovními, které se na ulicích a chodnících odehrávaly, místem prvních sociálních zkušeností. Zároveň byla určitým mezistupněm, kde se dítě vymaňovalo z bezprostředního rodinného vedení k samostatnému jednání, jemuž však sociální kontrola, daná obydeností ulice, poskytovala bezpečnou oporu. Nebezpečnost dnešních ulic pro dítě nespočívá pouze v riziku střetu s automobilem, ale též v neexistenci této neformální kontroly, zabraňující asociálnímu chování. Izolace v bytě či v prostorech vyhrazených pouze dětem dítě vnitřně ochuzuje, zabraňuje mu v důvěrné obeznámenosti s městským prostředím, jeho možnostmi a pravidly.

Ztráta ulice jako prostoru seberealizace a rozvoje dítěte poukazuje k hlubší rovině problému. Moderní velkoměsto je budováno a organizováno na principech, které nijak nesouvisí se způsobem, jakým dítě prožívá a obývá své okolní prostředí; neumožňují tedy, aby dítě asimilovalo městskou scénu svým potřebám.

Tento stav, vyvolaný ekonomickými a technologickými podmínkami urbanizace, je způsoben též neznalostí specifík způsobu, jakým dítě vnímá svět. Ward se odvolává na Lynchovo srovnání kognitivních map u dětí a dospělých a na Piagetovu teorii vývoje vnímání. Z těchto výzkumů vyplývá, že dítě při vnímání městského prostředí věnuje pozornost zejména lidským a přírodním elementům, je zaujato detailem, konkrétním, pro ně nějak významným místem, a teprve v průběhu vývoje je schopno představit si město jako formální souvislost fyzických struktur. Vývoj k úspěšnému mentálnímu zvládnutí prostoru města, které je nutným předpokladem, aby je člověk mohl užívat, je determinován věkem, ale i možnostmi zkušeností a motivací. Podoba současného velkoměsta však — podle Warda — jako by odpovídala způsobu vnímání a potřebám pouze jedné skupiny obyvatel: „dospělým uživatelům automobilu s bílými límečky“ (s. 25). Dítě zde nenachází ani oporu pro svůj způsob orientace, ani ovzduší jistoty, ani dostatek přitažlivých podnětů.

Rodiny s dětmi tuto situaci většinou řeší přestěhováním do předměstí s příznivějšími podmínkami, především s dostatkem volného prostoru. „Mohli bychom,“ táže se autor, „spojit očividné přednosti předměstí s tradičními výhodami vnitřního města? Snad ano, jestliže bychom měli politické odhodlání prorazit nafouknutou cenu pozemků centrálního města.“ (s. 73).

V 2. části — *Využívání velkoměsta* — se autor zabývá některými aktivitami, jimiž dítě vstupuje do kontaktu s městským prostředím: hrou, zájmovou činností, pohybem, příležitostnou prací. Četná terénní zkoumání například i dětských her prokazují nesmírnou vynalézavost dětí ve využití prostředí pro vlastní potřeby. Dítě chce a je schopno si hrát všude, důsledkem však mnohdy bývá konflikt se zájmy ostatních obyvatel. Řešení těchto konfliktů autor nevidí ve vybudování sebedokonalejší sítě dětem vyhrazených míst; jejich množství bývá spíše přímo úměrné hostilitě, s níž město zapuzuje dítě ze svých prostor. Smysl poněkud provokativního sloganu D. Woodse: „Osvobodte děti! Zrušte dětská hřiště!“ (s. 87) spočívá v myšlence, že město jako celek by mělo být zadaptováno tak, aby je mohli sdílet jak dospělí, tak děti. Totální oddělení těchto dvou světů totiž znamená vážnou překážku vrůstání dítěte do společnosti.

Autor na řadě příkladů uvádí úspěšná opatření, jimiž bylo dětem umožněno užívat veřejná prostranství podle vlastních potřeb: ulice uzavřené dopravě, parky s volností pohybu apod. Významné jsou též pokusy upravit pravidla městské dopravy, aby v ní pohyb dítěte — pěší či na kole — zaujal rovnocenné postavení. Smyslem těchto opatření je zpřístupnit dítěti co nej-

širší okruh města, neboť jen tak se mu otvírá cesta k množství zdrojů, jimiž velkoměsto oplývá a jimiž se dítě může obohatit. V této souvislosti Ward vyzdvihuje význam organizací věnujících se dětské zájmové činnosti. Jejich přínos spočívá mimo jiné v tom, že rozprostírají aktivitu dítěte do celku města a naučí tak dítě město vskutku využívat: od systému městské dopravy po řád městské knihovny. Mnohá veřejně prospěšná zařízení města jsou však využívána jen některými sociálními vrstvami. „V mém městě jsou děti... s hodnotami středních vrstev vysazeny na pohyblivé schodiště zkušeností a aktivit, s nímž na veřejné náklady putují vzhůru, takže se neustále zvětšuje rozdíl mezi stupněm jejich velkoměstských možností a kontroly nad vlastním osudem a mezi stupněm, jehož dosahují děti, které na ten účel chodit nikdy ani nevstoupily.“ (s. 115).

Obdobný přínos mají i neorganizované dětské koníčky a příležitostná práce, která dítě nutí k neustálému seznamování s reálným prostředím a k vynalézavosti v manipulaci s ním. Jedním z argumentů proti radikálnímu zákazu dětské práce ve Velké Británii je právě poukaz na korektivní zkušenost, kterou práce přináší oproti od života odtržené školské výuce. Autor je si ovšem vědom dilematu dětské práce: práce jako ekonomická nutnost či práce jako zdroj zkušeností a seberozvoje dítěte.

3. část knihy — *Moudrost velkoměsta* — se soustřeďuje především na problém školy ve velkoměstě a vůbec na vztah dítěte ke vzdělání. „V chudém světě je jedním z důvodů, proč rodiny migrují do měst, naděje na zajištění lepších vzdělávacích příležitostí pro děti. V bohatém světě je tentýž motiv důvodem emigrace mimo město.“ (s. 164) Podíl dětí na počtu obyvatel centrálních oblastí britských velkoměst klesá a mění se i jejich skladba. V mnoha školách zde většinu tvoří děti barevné, mnohdy bez znalosti angličtiny. Důsledkem je pak nižší úroveň výuky, a tedy další podnět, aby ambicióznější rodiny bílých preferovaly školy na předměstí. Školy v centru pak zůstávají vyhrazeny dětem neevropských imigrantů, jejichž naděje na získání dobrého vzdělání, a tedy i na pozdější získání kvalifikovaného zaměstnání se snižuje. Negativní postoj těchto dětí ke škole je z tohoto hlediska pochopitelný.

Problém rasové segregace — velmi naléhavý ve školách britských a severoamerických měst — není jen problémem etickým, ale především klade otázku, jak zajistit, aby v rámci školy barevné děti pronikly do kultury své nové vlasti a mohly využít jejich možností pro svůj rozvoj stejně jako děti bílé. Colin Ward vidí řešení zejména v rozvinutí systému mateřských škol, které by měly zvláště podpořit otřesenou sebedůvěru těchto dětí, vykořeněných ze své původní kultury a dosud neadaptovaných na kulturu novou, jímž hrozí pocit méněcennosti a rezignace.

Další závažný problém spatřuje Ward v tom, že odtaziť školského vzdělání od praktického života a jeho potřeb vyvolává zejména u dětí z chudších vrstev nezáměr o školu. Vyučovací proces však podle autora může být v tomto směru obohacen použitím městského prostředí jako prostředku vzdělání. Řada námětů — od prosté explorační okoli školy, historie místa až po experimentální vyučování bez školní budovy s využitím městských zařízení — ukazuje cestu, jak dítě naučit poznávat město, využívat je a tím mu zároveň poskytnout konkrétní zkušenost, že může své prostředí a svůj svět ovládat a měnit.

Wardova práce je velmi citlivou analýzou života dětí v britských a amerických velkoměstech. Její jistá nesystematičnost je vyvážena hlubokým vhladem do problematiky a snahou zachytit i některé její dosud opomíjené stránky. Z našeho hlediska je zajímavá nejen poukazem na sociálně ekonomické příčiny krize vztahu dítěte a velkoměsta ve Velké Británii, ale též řadou podnětů využitelných i v rozvoji našich měst. Sociální zabezpečení dítěte a rodiny v naší společnosti nás mnoha britských problémů ušetřuje. Wardův požadavek — rehabilitovat velkoměsto jako sociální prostor, na němž by mohly děti participovat ve stejné míře jako ostatní složky obyvatel, připodobit podobu města dětskému vnímání a jeho možnostem, podpořit osvojování města jako zdroje rozvoje dítěte, atd. — by však měl být zdůrazněn i v našich urbanistických programech.

Petr Kratochvíl